

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

TANJA SENICA

Pesništvo socialnega realizma v Zasavju

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Irena Novak Popov

Univerzitetni študijski
program prve stopnje:
Slovenistika

Ljubljana, 2015

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici red. prof. dr. Ireni Novak Popov za napotke, usmerjanje in popravke pri pisanju ter oblikovanju diplomske naloge.

Zahvala gre tudi mojim najbližjim, za njihovo podporo in pomoč, predvsem pa mojima staršema, ki sta mi omogočila študij.

Izveček

Pesništvo socialnega realizma v Zasavju

Diplomsko delo raziskuje pesništvo socialnega realizma v Zasavju, in sicer poezijo Toneta Seliškarja in Mileta Klopčiča. Za primerjavo sem izbrala še sodobnega pesnika Uroša Zupana, ki je svoje otroštvo preživel v Trbovljah. Primerjala sem teme in motive iz Seliškarjeve pesniške zbirke *Trbovlje*, Klopčičevih *Plamtečih okov* in *Preprostih pesmih* ter Zupanovih pesmi, v katerih omenja domači kraj. Seliškar in Klopčič pišeta predvsem o težakem delu v rudniku, revščini in uničenem okolju ter pozivata k revoluciji, medtem ko se Zupan, ki ni izhajal iz rudarske družine, spominja otroštva v mestu, provincialnosti, uporov in avantgard, ki so v mestu še vedno dejavne. Vsi ti dejavniki so močno vplivali na njegovo odraslo življenje in literarno udejstvovanje.

Ključne besede: socialni realizem, Tone Seliškar, Mile Klopčič, Uroš Zupan, Zasavje

Abstract

The Poetry of Social Realism in Zasavje

Bachelor's thesis researches poetry of social realism in Zasavje region, specifically the poetry of Tone Seliškar and Mile Klopčič. I have compared their work with work of contemporary poet Uroš Zupan, who spent his childhood years in Trbovlje. I have compared themes and motifs from Seliškar's collections of poems *Trbovlje*, Klopčič's *Plamteči okovi* and *Preproste pesmi* and Zupan's poems in which he writes about his hometown. Seliškar and Klopčič wrote mostly about hard work in mines, poverty, destroyed environment and called for revolution. On the other side Zupan, who was not born to a miners family, remembers his childhood in the town, provinciality, workers strikes and avant-gardes, which are still active in town. All those factors strongly influence his adult life and literary work.

Key words: social realism, Tone Seliškar, Mile Klopčič, Uroš Zupan, Zasavje

Vsebina

1. Uvod	6
2. Zgodovinsko dogajanje po prvi svetovni vojni	7
3. Književnost socialnega realizma	8
3. 1 Nazori v literaturi tistega časa	8
3. 1. 1 Marksizem in dialektični materializem	8
3. 2 Socialistični realizem	9
4. Socialni realizem pri nas	9
4. 2. Oblikovanje termina socialnega realizem	9
4. 3 Teorija socialnega realizma	10
4. 3. 1 Proletkult ali proletarska književnost	11
4. 3. 2 Socialistični realizem	11
4. 4. Poezija v socialnem realizmu	11
4. 5. Pesniške oblike in verz	12
4. 5. 1 Primer pesniških oblik in verza pri Seliškarju in Klopčiču	12
4. 6. Metafora	13
4. 6. 1 Primeri metafor pri Seliškarju in Klopčiču	13
5. Zasavsko premogovništvo na začetku 20. stoletja in danes	15
5. 1 Socialne razmere do druge svetovne vojne	16
5. 2 Trboveljska premogokopna služba (TDP) do druge svetovne vojne	17
5. 3 Zapiranje rudnikov in Črni revirji danes	18
5. 3. 1 Zapiranje rudnika Zagorje	18
5. 3. 2 Zapiranje rudnika Trbovlje-Hrastnik	19
5. 3. 3 Črni revirji po premogovništvu	19
6. Mile Klopčič	19
6. 1 Življenje in dela	19

6. 2 Plamteči okovi.....	20
6. 2. 1 Družbena tema.....	21
6. 2. 2 Motivi dela in revolucije	21
6. 3 Preproste pesmi	22
6. 3. 1 Eksistencialna tema	22
6. 3. 2 Družbena tema.....	23
6. 3. 3 Poetološka tema.....	23
6. 3. 4 Motiv izseljenstva in vrnitve domov	23
7. Tone Seliškar.....	24
7. 1 Življenje in dela.....	24
7. 2 Pesniška zbirka Trbovlje	25
7. 2. 1 Družbena tema.....	26
7. 2. 2 Motivi pokrajine in okolja.....	27
7. 2. 3 Motivi revolucije in družbene kritike.....	27
8. Uroš Zupan.....	28
8. 1 Življenje in dela.....	28
8. 2 Pesmi z motivi otroštva in rojstnega kraja	28
8. 2. 1 Sutre	28
8. 2. 2 Nasledstvo	29
8. 2. 3 Nafta	30
8. 2. 4 Lokomotive	31
9. Primerjave tem in motivov	32
10. Zaključek.....	34
11. Viri in literatura.....	35

1. Uvod

Socialni realizem je literarno obdobje, ki se močno povezuje s političnimi idejami. Naslanjal se je na Marksov in Engelsov Komunistični manifest, ki je v ospredje družbe postavil malega, trpečega človeka. Pesnik se je tako za razliko od poezije moderne odmaknil od svojega notranjega sveta in je želel razumeti delavca, ki je izkoriščen. Poziva ga, naj se upre in odloči za revolucijo – Klopčič za politično, medtem ko Seliškar tudi za osebno.

V diplomski nalogi bom primerjala teme in motive v poeziji Toneta Seliškarja, Mileta Klopčiča in Uroša Zupana, ki se nanašajo na Zasavje, natančneje na Trbovlje in Zagorje. Oba kraja povezuje nekoč skupna gospodarska panoga, in sicer premogovništvo, po čemer je regija dobila ime Črni revirji. Pri Seliškarju sem se osredotočila na pesniško zbirko *Trbovlje*, pri Klopčiču pa na *Plamteče okove* in *Preproste pesmi*. Iz pesniških zbirk Uroša Zupana (*Sutre*, *Nafta*, *Lokomotive* in *Nasledstvo*) pa sem izbrala pesmi s tematiko rojstnega kraja.

Nekoč težaško življenje v rudniku, izkoriščanje delavcev in upore sta iz distance opazovala pesnika Tone Seliškar in Mile Klopčič, vsak na svoj način. Svoj pogled danes oziroma spomine na svoj rojstni kraj, Trbovlje, pa je ubesedil pesnik Uroša Zupana, ki se je kasneje preselil v Ljubljano, vendar ga je domač kraj zaznamoval.

2. Zgodovinsko dogajanje po prvi svetovni vojni

Na slovensko književnost sta po prvi svetovni vojni vplivala dva pomembna dogodka: razpad Avstro-Ogrske monarhije in nastanek prve socialistične države. Zahodne države so bile naperjene proti ruskemu komunizmu in nadaljevale so s svojim imperialističnimi pohodi. Slovencem je bilo leta 1918 onemogočeno uresničiti svoj narodni program. Italija, Madžarska in Avstrija so si prilastile nekatere slovenske dežele in izvajale svoj raznarodovalni program. Slovenci so se v takšnih neugodnih razmerah navduševali nad proletarsko revolucijo, o kateri so glas širili vojaki z ruske fronte. Kljub temu pa je razcvet doživljala slovenska kultura in znanost. V 20. letih je bila ustanovljena univerza, nastala je Slovenska akademija znanosti in umetnosti, nove revije, založbe itn.

Politično smo bili razdeljeni na tri strankarske usmeritve: klerikalno, liberalno in delavsko-proletarsko. Okoli leta 1920 so bile stranke skoraj izenačeni. Leta 1921 je izšel »zakon o zaščiti države« in s katerim je komunistična partija postala ilegalna, klerikalna stranka je tako postala najmočnejša, vendar prepovedana stranka ni mirovala. Leta 1924 je Komunistična partija Slovenije izločila nacionalistično Orjuno. Kasneje je prišlo do slabitve najmočnejših taborov. KPS je zahtevala demokratično ureditev države in narodno enakopravnost. V času fašistične nevarnosti je najglasneje pozivala k boju. Leta 1939 je nastala Zveza delovnega ljudstva Slovenije, leto kasneje so se povezali s Sokolovci.

Pred vojno sta bili okoli dve tretjini kmečkega prebivalstva, dvajset odstotkov je bilo delavcev. Kmetje so bili zadolženi, večina je bila brez svoje zemlje pod gruntarji in veleposestniki.

Med drugo svetovno vojno je nastala osvobodilna fronta, z namenom da z oboroženim odporom združi Slovence pod Jugoslavijo, ideološko pa se je naslonila na Sovjetsko zvezo. Med sodelavci OF so bili v ospredju kmetje in delavci, pridružili pa so se jim tudi umetniki in znanstveniki. Ostale stranke so se bale revolucije in se pridružile okupatorju. (Zadravec 1972: 11–16)

V začetku leta 1942 se je vodstvo OF odločilo za kulturni molk, to pomeni, da kulturni delavci naj ne sodelujejo pri prireditvah okupatorjev, časnikarstvu in ne poročajo o njihovih kulturnih dejavnostih. Nekatere dejavnosti, kot npr. gledališče, radio, filharmonija ipd. pa so lahko delovale. (Zadravec 1972: 20–21)

3. Književnost socialnega realizma

V času med obema vojnama je nastalo več novih literarnih smeri, z vzporednicami v sočasni likovni umetnosti, ki jim je bil skupen odmik od estetike moderne. Najprej so nastale avantgarde: futurizem, ekspresionizem, zenitizem, konstruktivizem, metafizični realizem in nadrealizem, sledile so jim socialni realizem, metafizični realizem, nova stvarnost in novi realizem. (Zadravec 1998: 153–162)

3. 1 Nazori v literaturi tistega časa

Nekoč prevladujočemu krščanskemu nazoru so se pridružil marksizem, psihoanaliza Sigmunda Freuda in individualna psihologija Alfreda Adlerja, katerih poročila so bila objavljena tudi v *Književnosti*. Ostali nazori so bili še: ruralizem, ki je pozival »nazaj k zemlji«, pri personalizmu je v središču človek in eksistencializem, ki je zagovarjal stališče, da človeka ne določajo družba, čas, prostor, ampak je posameznik sam odgovoren za svoja dejanja. (Zadravec 1972: 21–36)

3. 1. 1 Marksizem in dialektični materializem

Glavne ideje marksizma je Marx razložil v predgovoru knjige *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Skupaj z Engelsom sta menila, da ima umetnik lastnosti kot so »spontanost, izvirnost, avtonomno dejavnost, carstvo svobode.« V umetnosti je pomembnejša družba kot pa »splošno človeško.« Realistični roman je bil striktno ločen od tendenčnega, kajti resničnost ima večji učinek. Odklanjali pa so naturalizem, ki naj bi bil manj resničen zaradi prevelikega posnemanja resničnosti.

Marksizem je močno vplival na slovensko književnost, njegov cilj je bil »odpraviti meščanski individualizem in vzpostaviti ravnotežje med posameznikom in družbo.« Sklicevali so se na Karla Marxa, Friedericha Engelsa, Lenina, Franza Mehringa, Plehanova in Lukacsa. Pomembno delo, ki je vplivalo na razvoj marksistične misli pri nas, je bila knjiga Edvarda Kardelja *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* iz leta 1938, ki je predstavila marksističen pogled na slovensko politično in kulturnopolitično zgodovino. Marksistična ideologija je bila rdeča nit narodno osvobodilnega boja in po vojni glavna ideologija. (Zadravec 1972: 28–30)

3. 2 Socialistični realizem

Socialistični realizem je nastal v nekdanji Sovjetski zvezi. Leta 1925 je CK VKP pozval pisatelje, naj ustvarijo slog pisanja, ki bi bil ustrezen socialistični misli. Imenovan je bil tudi »proletarski realizem« ali »tendenciozni realizem«. Pisal naj bi o »velikem človeku«, bil protipol meščanskemu realizmu, ki je imel v središču človeka. (Zadravec 1972: 51–52)

Za razliko od kritičnega realizma bi socialistični realizem ali socrealizem opisoval življenje kot »nepretrgan razvoj najdragocenejših sposobnosti človeka.« Pisatelj naj bi bil »inženir duš.« V drugi polovici tridesetih let so se te zamisli stopnjevale v ždanovizem, po Andreju Aleksandroviču Ždanovu; človek naj bi bil kot heroj. Socialistični realizem je po letu 1932 postal uradna državna umetnostna smer v Rusiji. (Zadravec 1998: 166–167)

4. Socialni realizem pri nas

4. 2. Oblikovanje termina socialnega realizem

Realizmom v dvajsetih letih je skupno, da se sprašujejo, kakšno je razmerje med objektivnostjo in umetnikovo resničnostjo. Ustvarjalci so se bolj zanimali za oblikovne značilnosti tega obdobja, manj pa za jezikovne.

Svetovna gospodarska kriza, brezposelnost in zadolženost slovenskih kmetov itn. je vplivalo na literaturo, tako sta prišla v ospredje človek in njegov položaj. Prišlo je do spremembe v hierarhiji žanrov, prevladali so novela, roman in drama nad liriko.

Revija *Književnost* je prva razvijala termin socialni realizem, sledila sta ji konec desetletja še *Ljubljanski zvon* in *Dejanje*. Katoliški krog se je zavzemal za pojem metafizični realizem, levičarska stran pa je temu nasprotovala. Izraz se je naslanjal na teorijo Tomaža Akvinskega o povezanosti narave, uma in Boga. Njegova podzvrst se je navezovala na kmečko-domačijiški žanr. Metafizični realizem se je kasneje preimenoval v novo stvarnost. To obdobje, imenovano po nemški »neue Sachlichkeit«, je povečevalo pokrajino in njen idealizem, vendar se na Slovenskem ni zelo razširilo. (Zadravec 1987: 13–34)

Za socialnega realista sta človek in družba povezana, si celo pogojujeta. Avtor povezuje tako notranji kot znanstveni navdih, biti mora angažirani humanist, sociolog; za snov si izbira vse družbene sloje in v njih išče značilne predstavnike. Tipični pripovedniki so tako v prozi Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Anton Ingolič in Ciril Kosmač, v dramatiki Bratko Kreft in v poeziji Mile Klopčič. V literaturi se je kazal političen prepad, in sicer med katoliško stranjo in njenim realizmom ter marksističnim realizmom. Prav tako literatura želi preseči pojem realizem 19. stoletja, ki je bil »meščanski«. (Zadravec 1987: 30–34)

Pojem novi realizem ali »neorealizem« so razumeli kot odmik od pretiranega subjektivizma, pisec vpet mora biti v vsakdanjik posameznika. Slovenski pisatelji so tako prevzeli termina novi in socialni realizem. Umetnik naj gleda naprej v prihodnost kot revolucionar in humanist, ki se zavzema za večjo socialno pravičnost.

Pesniki so ločili še proletarsko literaturo, o kateri so pisali promarksisti in krščanski socialisti. Nastali sta tudi dve delavski založbi, socialno demokratska Cankarjeva družba in krščansko-socialna Krekova knjižnica.

France Vodnik je menil, da izraz »proletarska umetnost pomeni novo, samoraslo slovstvo, ki ne bo individualistično, ampak bo moralo zajeti vse življenje, vso družbo in vse osebno. Ne sme biti fabulizem niti esteticizem, biti mora tvorba duha in življenjski dokument obenem [...] ideja in kvaliteta obenem.« Bogo Teply je menil, da ni v ospredju lepota, ampak komu ta lepota služi in da naj »usmerja umetnost v službo modernih socialnih idej.« (Zadravec 1998: 161–163)

Jože Pahor je dejal, da mora pisec »zrcaliti vse življenje« in ne sme biti politik. Umetnik naj piše o izkoriščanih in naj bo glas revolucije. Fran Albreht je umetnost dvignil nad razrede in bil mnenja, da mora biti umetnost »vedno puntarska in revolucionarna«. Tone Seliškar je kritiziral sentimentalne pesnike, ker to ne bi bilo primerno času. Enako je menil za naturalistično pisanje, ki naj bi bilo preveč znanstveno. (Zadravec 1972: 69–71)

4.3 Teorija socialnega realizma

Realizem so delili na več smeri: poleg socialnega realizma še na proletkult ali proletarsko književnost in socialistični realizem.

4. 3. 1 Proletkult ali proletarska književnost

Slovenski pesniki so v prvi polovici dvajsetih let poznali in prevajali (Mile Klopčič, Anton Tanc-Čulkovski) delavske pesnike iz Nemčije in literaturo proletkulta iz Rusije. O »proletkultu« so pisali tako privrženci marksizma in kot tudi krščanski socialisti. (Zadravec 1972: 98)

4. 3. 2 Socialistični realizem

Socialistični realizem je pri nas trajal med letoma 1946 in 1949, vendar jugoslovanska politika ni podpirala ždanovizma. Tito je predlagal, naj se pisatelj raje ukvarja z objektivno resničnostjo, kot pa s pisanjem po nekem vzoru, zato tudi ni uporabljal izrazov »socialistični realizem« in »inženir duš«. Nekateri jugoslovanski književniki pa so bili prepričani, da je literatura v Sovjetski zvezi napredovala zaradi navodil partije. Slovenski avtorji se z ždanovizmom niso strinjali, a člankov o socialističnem realizmu je bilo vedno več. V tem času so slovenski pisatelji ignorirali to doktrino, nekateri so sprejeli določene prvine, tretji pa so se z njo posredno spopadli. (Zadravec 1972: 123–126)

4. 4. Poezija v socialnem realizmu

Namesto impresionistične lepote so v poeziji socialnega realizma pogosti pozivi k družbeni revoluciji in k iskanju novega človeka. Krščanska smer pa je imela v središču iskanje boljše krščanske skupnosti. Narava ni bila več v ospredju, pogoste so bile tudi nacionalne oziroma nacionalistične pesmi, predvsem tam, kjer so bili Slovenci razdeljeni med druge državah.

V tridesetih letih se je tem temam pridružila še kmečka, malomeščanska in intelektualna problematika. Med drugo svetovno vojno pa so bili najbolj poudarjeni motivi narodnoosvobodilnega boja, a tudi drobci intimnega. Po končani vojni so bile pogoste teme nove družbe in človeka. (Zadravec 1972: 149)

4. 5 Pesniške oblike in verz

Za dvajseta leta je značilen svobodni verz, rezek in odsekan ritem. Konstruktivizem z združevanjem različnih oblik ni vplival na razvoj poezije, ker ni tako prodril v javnost.

V tridesetih letih je večina pesnikov pisala v klasičnih oblikah, verz in pesem sta se umirila. (Zadravec 1972: 160–161) Sonet je veljal za urejeno zgradbo, ki naj bi jo pesnik socialnega realizma uporabljal, ker se v tej urejenosti kaže red in ubranost nove družbe. (Zadravec 1972: 170)

NOB je priglašal k svobodnemu verzu in kitici, značilen je poziven, retoričen verz (Bor, Kajuh, Zupančič).

Povojni verz je sovpadal s časom, bil je odsekan, tako kot človek, ki je doživel katastrofo vojne. Med vojno sta bila prisotna dva verza, in sicer svobodni in odprti ter zaprti in sistemski verz. (Zadravec 1972: 150–162)

4. 5. 1 Primer pesniških oblik in verza pri Seliškarju in Klopčiču

Primer Toneta Seliškarja: v zbirki *Trbovlje* je verz bolj pripoveden, kajti naj bi se zgledoval po Whitmanu in Župančiču. Prisoten je tudi zasopli ritem, kar pomeni, da najdemo kratke, nekaj-ali enobesedne verze, nedokončane fraze, stavke in povedi. Verzi so pomaknjeni v desno, da bi dosegel pravi poudarek in tako z vizualno podobo kitice še intenzivneje opozarjal na socialna vprašanja. (Zadravec 1972: 154)

Primer iz pesmi *Zemlja*:

Zagnal sem se v ljudi in sem jim
 klical besede:
 Ho, ljudje –
 ho, vi vsi,
za menoj, za menoj,
 saj ni od vekomaj,
 saj ni od vekomaj!

V pesniški zbirki *Pesmi pričakovanja*, ki je izšla v 30. letih, ko se je verz umiril, najdemo primere kontrakcij in ekstenzij, ki so tipične za slovenski svobodni verz. Ritem ni enoten, stopice se izmenjujejo. Vendar kitica ni več tako vizualno »razmetana«, kot pri prejšnji zbirki.

Primer iz pesmi *Moj duh*:

Moja soba ima štiri stene in eno okno
in vse se razmika v sproščenost in brezmejnost,
v svetovje našega planeta,
ki drevi mimo sosednjih svetov ko čarodejnost sama
s svojimi mesti velikani,
z nebotičniki stoterih nadstropij,
z orjaškimi dimniki, ki mečejo plamen iz sebe
ko zvezdnato perjanico v noč.

Tudi pri Klopčiču je pomembna oblika kitice, a je le-ta v primerjavi s Seliškarjevim *Trbovljam* manj razgibana. Verz je v celotni pesniški zbirki, tako kot v *Trbovljah*, svoboden.

Večerni opoj:

Večer.
Somrak, zefir – – –
In stroji dalje pojejo.
Ne maram več, da zlobno glojejo
v telo me!« – – – In telo na cesto plane.
Od zarje ceste plešejo pred me pijane.

Odprt verzni sistem se je zmanjševal sredi dvajsetih let. Že leto kasneje je Klopčič začel objavljati sonete v jamskem enajstercu. (Zadravec 1972: 160–161) V zbirki *Preproste pesmi* sta verz in kitica oblikovno bližje tradiciji, rima je v večini pesmi urejena (najpogosteje je prestopna).

4. 6. Metafora

Metafora je izražala pesnikov odnos do sveta. Najpogostejša je ekspresionistična metafora, ki poudarja socialna nasprotja, tudi imenovana »metafora družbenega protesta« (Seliškar). Lahko izraža osamljenost in odtujenost (Kosovel, Jarc) ali pa je kot duhovna podoba, simbolična, abstraktna in racionalna (Seliškar, Vodnik in Debeljak). (Zadravec 1972: 178–180)

4. 6. 1 Primeri metafor pri Seliškarju in Klopčiču

Za Seliškarja je značilna ekspresionistična metafora, ki prikazuje surove, groteskne podobe predmetov, železa, požarov, sveta itd. Njen namen je prikazati socialne stiske in nasprotja. (Zadravec 1972: 180–181)

Črna dolina je poimenovana kot »bela devica«, ki pa je bila »v resnici« nagnita in je metafora za prikaz družbe (*Zimsko jutro*), »prizmatične krste« so prikaz delavskega naselja, temu »sprevodu« pa igrajo lokomotive, motorji, sirene itd. (*Mrtvaški sprevod prizmatičnih krst*) »Telesa se v rudniku krivijo kot črvi«, (*Mati*) »v obleki šklepečejo jetične kosti«, »viseče prsi« itd. (*Plačilni dan*) so podobe, ki kažejo na revščino in težko življenje v rudniku. »Sajasta zibka«, »trda beseda«, »kamenita pest« so podobe, ki se stopnjujejo ter prikazujejo težko in nesrečno otroštvo. Pošasten prikaz veselja najdemo v pesmi *Dva dimnika* »Človeška kri [...] je siknila v nebo ko dvoje jezikov dinamita.« Groteskno veselje se pojavi v pesmi *Človeštvo*, kjer se človeštvo zlepi v eno telo in na njem se pasejo ostudne hijene. Elementi iz narave kot so npr. roža, cvet in drevo pa pomenijo srečo, željo po lepšem življenju; »O, gospod, ena sama tvoja roža / en sam usmiljeni poljub – pa bi jim poklical trenutek / mladosti.« (*Otroci brez mladosti*) »Ko je prvi sin bil spočet, je šla mati v prelepi svet, pod cvetoče drevo sinu uspavanke pet.« (*Sedmoropenčki*) »Iz prsti pa – kakor čudež je to – / poganja bolehav bezeg –« cvetoči bezeg je čudež, pred katerim se ustavijo rudarji in ga občudujejo, čeprav je bolehav, predstavlja lepoto, majhno upanje (*Cvetoči bezeg*)

V Klopčičevi zbirki *Plamteči okovi* imajo metafore podoben učinek kot pri Trbovljah, delujejo surovo in trdo. Pogosti so prikazi revščine in težkega življenja: »gladni glas«, »trideset oken gladu« (*Proletarska deca*), »okamenel smehlaj« (*Vojaki*). Najpogostejši so motivi dela, pesnik poziva delavca, da začuti jezo in se izkoriščanju upre: »oko uporno« (*Spoznanje*), »sršeči stroji«, »a stroji naše žive duše so vsesali vase«, »stroji dalje pojejo« »srce po boju poje« (*Hoče se mi, Večerni opoj*).

V zbirki *Preproste pesmi* je pesniški jezik nezapleten, prisoten je realizem in nekaj satire. Manj je prisotna metafora kot pri Seliškarju, tudi ni tako groteskna in surova. Pri njem ne najdemo olepševanja, pogosto poudari okolje: »rjava, umazana nosila«, »vlažni premogovni prah«, (*Povest o sekiri*), »hirajoče drevje« »mrzli marmor«. Motivi se nanašajo na revirsko okolje in prikazujejo težke bivanjske razmere, vendar ni dramatiziranja. Najdemo tudi ostrejša motive, to je dosegel z nasprotji (podobno kot Seliškar, kjer rože pomenijo lepoto in upanje) »v dišeče rože smrdljivi plevel« (*Vprašanje prijatelju*), »ta strašni molk preži nad vso dolino.« Metafora želi učinkovati čimbolj direktno in predramiti bralca. (Zadravec 1972: 187–188)

5. Zasavsko premogovništvo na začetku 20. stoletja in danes

Ime Zasavje se včasih uporablja za območje od Litije do Radeč, drugič pa za področje občin Hrastnik, Trbovlje in Zagorje ob Savi. Območje se imenuje tudi Črni revir.

Leta 1952 so vsi trije kraji postali mesta. Površje vseh treh občin je hribovito, večina krajev leži na okoli 500 m nadmorske višine. V Zasavju so trije premogovni bazeni: zagorski, trboveljski in hrastniški.

Janez Vajkard Valvazor naj bi v svoji knjigi omenil, da kopljejo premog blizu Zagorja. Kot gorivo v fužinarstvu se omenja leta 1736, čez dvajset pa so ga prvič uporabili za ogrevanje. Premog je postajal vedno pomembnejši z izumom parne lokomotive leta 1774. Pomembna letnica v zasavskem premogovništvu je 1872, ko je vse rudnike odkupila Trboveljska premogokopna družba (TDP).

V 19. stoletju sta razvoj premogovništva in industrije povzročila spremembe v številu in sestavi prebivalstva, začela so se večati mestna naselja in posledično se je praznila okolica s kmečkim prebivalstvom (kmečka odveza 1848 in prenaseljenost podeželja). Pred ustanovitvijo TDP je bilo najpomembnejše mesto v regiji Zagorje, kasneje so to postale Trbovlje. Pred izgradnjo železnice so bile prometne povezave slabe zaradi neugodnega reliefa, izjema je bila cesta Zagorje – Trojane. Leta 1849 so zgradili železnico, ki je postala najpomembnejša povezava Zasavja z zunanjim svetom.

Z odprtjem železnice se je premogovništvo precej razmahnilo. Po prvi svetovni vojni so predstavljale zaloge rudnika 71,6 % slovenske proizvodnje. Višek je bil leta 1929 s 1,628.500 tonami. Po drugi svetovni vojni so premogovniki začeli zgubljati na veljavi, prehitevati je začel rudnik v Velenju. Največje zmanjšanje pa se je zgodilo v 80. in 90. letih 20. stoletja zaradi visokih stroškov, konkurenčnosti uvoženega premoga pa tudi ekoloških vzrokov.

Dolgo časa so bili vodje rudnikov predvsem Nemci in večina tehničnih izrazov je bila v nemškem jeziku, ko so odšli, so se številne besede obdržale v narečju tudi do danes (npr. *cajg* – orodje, *gverk* – rudnik, *hunt* – voziček, *šoht* – jašek ...) (Ivančič Lebar 2001: 9–12; 19–28; 32–50)

5. 1 Socialne razmere do druge svetovne vojne

Od sredine 18. stoletja naprej so se kmetije manjšale ter naraščalo je število bajtarjev in kajzarjev. Propadalo je tudi obrtništvo, padale so cene poljedelskih proizvodov, zato so bili kmetje pahnjeni na rob preživetja. Velika večina prebivalstva v Zasavju je bila tisti čas kmečkega. V začetku 19. stoletja so se pojavili prvi rudarji, ki so bili nekvalificirani, takrat je v Zasavju živel okoli 1500 ljudi, ki so bili v večini podložni kmetje. Velika težava je bila tudi vojaški rok, kateremu so se mladi moški želeli izogniti.

Trajanje delavnika ni bilo določeno, delovni pogoji niso bili nikjer zapisani, delo je bilo sezonsko. Sprva so delali tudi otroci, kajti zakon, ki je prepovedoval otroško delo je izšel sredi 19. stoletja. Veliko nesreč v rudnikih je povzročal plin metan, pogosti so bili požari, zasutja rovov, vdora mulja pa tudi padec v jašek, stisk vozička itd.

Veliko rudarjev je konec 19. stoletja je odšlo v Nemčijo. Odhajali so najboljši delavci, ker so bile tam plače boljše. Začelo se je tudi izseljevanje v Ameriko. Pozimi je zato TPD zaposlila kmete, ki so spomladi vrnila na kmetije. Ko so bile stavke, so prišli tudi drugi delavci, ki pa v Zasavju niso zdržali. Vedno je pretil strah pred odpuščanjem, sploh vsako leto spomladi, ko se je pomanjšala potreba po premogu.

Nastal je zakon, ki je dvignil starostno mejo za otroško delo, fantje so tako morali biti stari 14 let, dekleta pa 16 let, delali so lahko le podnevi in ne več ponoči. Ženska je lahko dobila štiritedenski porodniški dopust, uvedli so tudi osemurni delavnik za jamske delavce, drugi zaposleni pa so delali tudi po dvanajst ur, samo delo je trajalo po deset ur. Prekrški zakonov so bili strogo kaznovani. Plača se je počasi dvigovala, a tudi življenjski stroški so rastli, kljub temu družine niso mogle kupiti vsega, kar so potrebovale. Del plače se je izplačeval tudi v naturalijah.

Rudarji z družinami so bivali v rudarskih naseljih, nastajale so delavske kolonije. Stanovanja so bila prenaseljena, vlažna, brez sanitarij in nevarna zdravju. Obstajale so tudi kolonije s skupnimi kuhinjami. Zgrajene so bile brez električnih napeljav, iz najcenejšega materiala itd. K izboljšanju je leta 1913 prispeval tudi tifus, saj so morali začeti urejati problematiko pitne vode.

Med prvo svetovno vojno je bila huda lakota, delavci so dobivali nakaznice za moko in kruh, ki naj bi bil slab, za moč pa so dobili pivo. Zniževali so porabo maščobe, dobivali so jo glede na težo. Hrano so iskali tudi v odpadkih. Otroci so zelo slabeli, povečala se je tudi umrljivost.

Nekateri rudarji so bili oproščeni vojske, a so morali delati več. Podaljšal se je delavnik v rudnikih, a dejansko dela niso zmogli opravljati, zaradi izčrpanosti in slabe hrane. Pojavile so se nove bolezni, in sicer španska gripa, škrlatinka, epidemije tifusa. Po vojni se je kljub težavam (manj kadrov, podhranjenost, zastarelost opreme ...) povečalo število delavcev za 70 % v primerjavi z obdobjem pred začetkom vojne.

Po vojni se je zaradi visoke inflacije in gospodarske krize zmanjšalo število delavcev. Sprejeli so zakone o zaščiti delavcev, osemurni delavnik, obvezni dan počitka, daljšo porodniško, ustanavljali so sindikate, uredilo se je socialno zavarovanje (bolezni, nezgode, brezposelnost ...). Povečalo se je število delavcev, zato so bila stanovanja prenatrpana. Nastale so nove kolonije, ki so bile malo večje, nekatere so imele celo vrtove. Stanovanja so bila brezplačna, a ko so delavci odšli v pokoj, so ostali brez njih. Napeljali so vodovod in elektriko. (Mlakar Adamič 2001: 77–94)

5. 2 Trboveljska premogokopna služba (TDP) do druge svetovne vojne

TDP je bila ustanovljena leta 1872, delničarji pa so imeli sedež na Dunaju. Njihova vlaganja so modernizirala rudnike in posledično so dvigovali proizvodnjo. Kasneje so odkupili vse rudnike v Zasavju. Postavili so tudi opekarno in cementarno ter kasneje še elektrarno. Gradili so tudi svoje kolonije s stanovanji in trgovinami. Zaposlovali so okoli tisoč delavcev. Družba je imela monopol nad premogom, zato je država pogosto ščitila njihove interese, kar se je kazalo v stavkah in urejanju zakonodaje za delavce. Posledica je bila, da sta bila tako država kot TDP skupaj proti stavkam in akcijam. Posledica je bila odpuščanje, deložiranje in celo preprečevanje zaposlitve drugje, država pa je ukrepala z orožjem in tudi z vojsko. Tako so bili delavci sami s svojimi zahtevami, njihove želje pa so bile vedno enake: večje mezde, boljši delovni in stanovanjski pogoji.

Prva stavka se je zgodila zaradi prenizkih plač, nato pa so bile vedno pogostejše. Večina stavk je bila neuspešnih. Kasneje so se začeli rudarji združevati, sprva v okviru Jugoslovanske socialno demokratične stranke. Po oktobrski revoluciji so dodali še politične zahteve, to je združitev slovanskih narodov znotraj monarhije. Po prvi svetovni vojni so zahtevali hrano in skrajšanje delavnika, a oblast je le pozivala k strpnosti, sledila je stavka, dosegli so osemurni delavnik. Leta 1920 se je zgodila t. i. trboveljska komuna, delavci so za tri dni zasedli vse pomembne objekte. Prepovedali so komunistično stranko, sledila so odpuščanja. Leta 1924 so

se zgodili spopadi z Orjuno, ki je bila pol vojaška nacionalistična organizacija, ki je imela podporo s strani države. Delavska množica se je organizirala v Proletarske akcije čete (PAČ). Do spopada je prišlo meseca junija, ko je PAČ ustavil Orjuno. Posledice so bile ranjenci in tudi žrtve na obeh straneh, aretacije in celjski proces proti tistim, ki so organizirali delavce. Oblast je prepovedala delavske organizacije in kulturna društva. TDP pa je začela z novimi odpuščanji, ker so modernizirali proizvodnjo, delavci so se tako izseljevali v tujino.

Po letu 1929, ko je bil na oblasti kralj Aleksander, je bilo prepovedano vsakršno politično organiziranje. Zaradi industrijskega razvoja svetovna kriza TDP skorajda ni prizadela, toda odpuščanja so vseeno sledila in posledično socialna stiska, tako je leta 1934 sledila gladovna stavka, ki je bila dokaj uspešna, kajti prišlo je do nove kolektivne pogodbe in do druge svetovne vojne ni bilo večjih stavk. (Kalšek 2001: 147–151)

5. 3 Zapiranje rudnikov in Črni revirji danes

5. 3. 1 Zapiranje rudnika Zagorje

Na prelomu iz 80. v 90. leta 20. stoletja se je začela ustavljati poraba in prodaja premoga. Leta 1990 je začel razpadati zasavski energetski kombinat. Problem so začeli reševati s skrajševanjem delavnika in začeli so s stečajnim postopkom. Leta 1992 se je začel zapirati premogovnik Laško in sledili so mu še drugi. Predvideli so socialno-kadrovske ukrepe in sanacijo okolja, pripravili so tudi Zakon o zapiranju premogovnika. Leta 1996 so nakopali še zadnje tone premoga v Kotredeški jami in leta 2000 so jamo dokončno zaprli, rove in jaške pa so zasuli in zabetonirali. Potrebna je bila še sanacija okolja, nekdanje upravne stavbe pa so postali prostori za nove gospodarske in izobraževalne dejavnosti, dokončno zaprtje pa se je zgodilo leta 2008.

Leta 1990 je rudnik zaposloval osemsto rudarjev, leta 1996 ob zapiranju pa 418, leta 2000 pa 73. Poleg upokojitev, jih je bila večina pre zaposlena in prekvalificirana, največji delodajalec so bile Slovenske železnice oziroma odpiranje novih delavskih mest, a nihče od nekdanjih rudarjev ni bil napoten na zavod za zaposlovanje. (Rozina 2005: 93–111)

5. 3. 2 Zapiranje rudnika Trbovlje-Hrastnik

Leta 2000 je bil sprejet zakon o zapiranju rudnika Trbovlje-Hrastnik (RTH, d. o. o.), ki je določal postopno zapiranje rudnika do 2012 in pridobivanje premoga do leta 2007, nato se je obdobje podaljšalo za dva oziroma tri leta.¹ V dvanajstih letih naj bi tako zasuli ter ekološko in prostorsko uredili 1433 hektarov površine, oziroma 60 km rovov. Najprej so zaprli jamo Dol pri Hrastniku.

Število zaposlenih so zmanjševali od leta 1991 zaradi manjše porabe premoga. RTH je pripravila tudi kadrovsko-socialni program za prezaposlovanje delavcev. (Ivančič Lebar 2004: 344–347)

5. 3. 3 Črni revirji po premogovništvu

Po osamosvojitvi se je v regiji zaprlo veliko podjetij, od Strojne tovarne Trbovlje do letošnjega zaprtja Termoelektrarne Trbovlje. Zasavje je ena izmed najbolj onesnaženih slovenskih regij, stopnja brezposelnosti je druga najvišja v državi, prav tako primanjkuje delovnih mest. Upada prebivalstva ne ublaži niti pozitivni selitveni prirast. (Spletna stran Urbanističnega inštituta RS)

6. Mile Klopčič

6. 1 Življenje in dela

Mile Klopčič se je rodil 16. novembra 1905 v Spittlu v Lotaringiji, umrl pa je leta 1984 v Ljubljani. V Zagorje so se z družino preselili leta 1909. Leta 1920 se je skupaj z bratom Francetom včlanil v zvezo komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ). Po petem razredu realke se je leta 1922 prepisal na učiteljske. Naslednje leto je skupaj z bratom Francetom delil letake s komunistično vsebino po kasarnah, zaradi česa so ga izključili iz učiteljskega. Oba brata sta bila zaprta dva meseca in trdila, da tega nista storila. Še isto leto poleti se je odpravil v Moskvo na politično univerzo, vendar se je moral vrniti nazaj v Ljubljano, ker so ga obtožili, da sodeluje

¹ Obdobje so kasneje podaljšali na leto 2018. *Portal Energetika*

pri stavki in tako je bil zopet zaprt. Leta 1926 je v Zagorju organiziral recitacijski večer, kjer so med drugim nastopili Vinko Košak, Bratko Kreft in Srečko Kosovel, ki je prebral esej *Umetnik in proletarec*.

Objavljal je pod več vzdevki, v dijaških letih kot Milan Klem, kasneje pa tudi kot Jegor, Igor ali Igor Somrak, po navadi ob prevodih. Pod svoje pesmi pa se je, kljub nadzoru, najraje podpisoval s pravim imenom. Njegovo delovanje je bilo vsestransko od igranja, režiranja, dramaturgije, prevajanja itd.

V *Glasu svobode* so leta 1923 izšle tudi Julijske noči, kjer se je odločil za proletarsko revolucijo, menil je celo, da je ta neizogibna; za razliko od drugih pesnikov, ki so bili previdnejši in so se odločili »za notranjo revolucijo«. Orjuna je nadzorovala nekatere slovenske pisatelje (Vladimirja Levstika, Engelberta Gangla, Radivoja Peterlina – Petruško in druge).

Klopčič ni bil prisoten pri spopadih v Trbovljah. Njegove pesmi pa so odmevale v ušesih vstajnikov, to so razpoznali tudi orjunaši in Mileta in brata Franceta ter osemnajst drugih zaprli. Ker niso priznali, so bili oproščeni. Klopčič je zaradi drugih vzrokov ostal v zaporu tri tedne. (Zadravec 1984: 3–8)

Glede tendenčnosti literature in politike je izjavil sledeče: »Če pa prihaja ideja od znotraj in je delo oblikovano umetniško, če je čutiti za delom celega človeka, brata vseh teptanih kreatur, harmonično izoblikovano osebnost, ki je tesno zvezana s celoto, z množico, potem lahko govorimo o umetnosti.« Poudaril je subjekt in bolj kot proletarstvo – umetnost. (Zadravec 1972: 99)

Janko Samec je Klopčiču v ciklu treh sonetov *Posmrtno naročilo* iz leta 1938 naročal, da bi spet začel pisati pesmi s proletarsko vsebino. (Zadravec 1972: 172) Izdal je zbirki *Plamteči okovi* (1924) in *Preproste pesmi* (1934). Napisal pa je tudi enodejanko *Mati* (1943). Po 1925 je pisal tudi sonete. (Zadravec 1998: 242)

6. 2 Plamteči okovi

Pesniška zbirka *Plamteči okovi* je izšla leta 1924 v zbirki »Proletarska knjižnica.« Zbirka je posvečena Vladimiru Iljiču Leninu. Leta 1924 je bil čas spopadov trboveljskih delavcev z Orjuno. Kot pravi Zadravec, so v *Plamtečih okovih*, v primerjavi s Seliškarjevim *Trbovljami*, kjer so pesmi sočutja, besede »razrednega upornika«.

Mileta Klopčiča je navdihovalo komunistično dogajanje v Rusiji, predvsem oktobrska revolucija. Plamteči okovi so bili vključeni leta 1929 v *Knjigo drugova* (antologija jugoslovanske socialne poezije).

Že sam ovitek pesniške zbirke nakazuje temo zbirke, obris človeka z vklenjenimi rokami, ki jih dviguje in želi raztrgati verige. Sam pesnik je izjavil, da je to zbirka »revolucionarnih pesmi, ki so bile večinoma spesnjene za jetniškim zidovjem.« Zbirka je posvečena: »borečim se sodrugom v zaporu.« Ko je leta 1924 umrl Lenin, je posvetilo zamenjal »v spomin na Lenina.« Glavna tema zbirke je delo, ki mu je pomembnejše kot Bog. (Zadravec 1998: 10–22) *Plamteči okovi* so prispodoba za revolucijo, ki jo bodo začeli delavci v okovih.

Posvečeni so: spominu na sodruga Franca v litijških zaporih (*Vsem, ki trpe*), bratu (*Vihar*), materam žrtev reakcije (*Sin je Špartak*), Karlu Libknechtu (*Aleja rok*) in Rosi Luxemburg (*Krik v Januarju*).

Zbirka je v celoti napisana v svobodnem verzu in kitici, ki pa je mestoma rimana. Zaradi poudarka je verz velikokrat deljen v stopnicah, pogosta je raba pomišljaja in pojavijo se besede napisane z veliko začetnico. Pesnik uporablja retoričen slog, poziva, vzklika, uporablja odsekane in nedokončane verze.

6. 2. 1 Družbena tema

Otroci pravijo, da bodo spremenili krajino v pomlad in si priborili svobodo. Starši so izmučeni, vlada revščina, a otroci vedo, da je svet za meščanskimi hišami bogat, vendar njihova dediščina je bolezen in glad. Revščina, v katero so rojeni otroci, je mestna sramota (*Proletarska deca*). (1924: 13) Pojavi se motiv morebitne zlorabe očeta nad hčerjo in motiv alkoholizma (*Greh*). (1924: 17) Lirski subjekt nagovarja mlade, katerih je mladost ovenela zaradi trpljenja in jih poziva k uporabi (*Najmlajšim*). (1924: 19) Živijo v revščini in delajo cel dan, (*Zvečer*) (1924: 21) oče preklinja, mati pa medtem tolaži otroka (*Prastaro vprašanje*). (1924: 42)

6. 2. 2 Motivi dela in revolucije

Lirski subjekt čuti v sebi upor, a duša si želi miru in sprave (*Sebi*) (1924: 9). Okoli sebe sliši besede: delo, trpljenje, boj in upor (*Utripanje*). (1924: 10) Lirski subjekt opazuje kovača,

kmeta, steklarja, ki trdo delajo in ugotavljajo, da to ni njihovo, zato se odločijo za boj (*Spoznanje*). (1924: 12) Lirski subjekt dela ob strojih, ki so, kot da bi bili živi, posrkali so jim duše, a želi si barikade, boja, v njem tli želja, da postanejo gospodarji veselja (*Hoče se mi*). (1924: 14) Stroji delajo tudi zvečer, medtem ko je v hribih mir. V pesmih se pogosto ponavlja poziv Špartaku, lirski subjekt je se je iz dna vzdignil v Špartaka, klenega in trmastega, v boju za oblast (*Silueta*). (1924: 28) Vzklika, da smo tudi Gubci in Karli (*Klic večera, Stoletja, Sin je Špartak*). (1924: 22, 50, 61) V prsih jim počiva ljubezen, ki naj jih poveže v sodruge, da se bodo borili za »rdeči soj« (*Vsem, ki trpe*). (1924: 24) Lirski subjekt poziva k udaru, naj se rodi nov človek, svoboda, prolet – vladar (*Udar na udar*) (1924: 27). Ponavlja se tudi motiv ječe, lirski subjekt je v ječi in tuj sebi (*Trepetanje v celici pozimi, Jutro v celici, Srečanje v ječi*). (1924: 34, 45, 57) Pogosta sta motiva tovarn in polja, kot prisposodbi za delavca in kmeta. Proti večeru se njuni poti bratsko združita v objem (*Večerni sprehod*) (1924: 37). Lirski subjekt vzklika, da so delavci kot Delo in Bog, »ki bo nekoč spočelo slavalok« (*Mi*). (1924: 49) Pesnik pojasni tudi svojo nazorsko prepričanje: »Vi, bratje v Marksu vsi, pozdravljeni!« (*Srečanje v ječi*) (1924: 57)

6. 3 Preproste pesmi

Pesniška zbirka *Preproste pesmi* je izšla leta 1934 pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani. Pesniški izraz postane preprost, manj je metafore, ni več poziva k uporabi in revoluciji. Razdeljena je na razdelke: Doma, Medklici, Srečanja, Veliki otrok in Deževni čas. Ponatis je izšel leta 1951 v Cankarjevi založbi v Ljubljani.

6. 3. 1 Eksistencialna tema

V poglavju Deževni čas je najpogostejši motiv odtujenosti, osamljenosti in meščanstva. Mesto bo nekoč zavzela množica delavstva, (*Nedeljski popoldan*) (1951: 71). Kavarna je bila nekoč prostor srečevanja, izmenjavanja idej. Sedaj so ljudje razdeljeni na dve strani, zunanja razklanost je povezana z notranjo, to bi lahko povezali s politično razdeljenostjo Slovencev (*Zapuščena kavarna*) (1951: 80).

6. 3. 2 Družbena tema

Otrok si želi tri stvari: vrt, cvetlico in nasmeh, ki bi osrečile zgaranega očeta (*Tri otrokove želje*). (1951:11) Družine živijo v kolonijah, kjer so majhna stanovanja in so se v pomanjkanju gnetle velike družine (*Otroci se love*). (1951: 15) Delavci delajo v težkih razmerah; zasul jih je plaz, zadušili so jih plini, omahnili so od starosti. Prisoten pa je tudi motiv osamljenosti in navezanosti na delo, sploh tisti, ki niso poročeni (*Povest o sekiri, Svetilka ob rovu*). (1951: 17, 19) Rudarji delajo v težkih razmerah v rudniku, ves čas so sklonjeni in zgarani nosijo domov les za kurjavo. (*Svetilka ob rovu*). (1951: 19) Mladi so nekoč imeli sanje, prav tako so jim starši želeli boljše življenje, sedaj pa kot starši, tudi trpijo in čakajo, vendar rešitve. Žal jim je, da so se rodili. Še nerojene so jih matere preklele, nekatere celo zapustile, a vendar ljubile. V razdelku zbirke Veliki otrok je perspektiva otroškega lirskega subjekta, ki se poslavlja od igrač, ker gre v šolo (*Otrok se poslavlja od igrač*). (1951: 57) Otrok je radoveden, sprašuje se o naravnih pojavih, narava in živali sta mu prijateljici, (*Radovedni otrok, Krava*) (1951: 62, 60) le nekdo, ki pa ni prijatelj, je kriv, da starša trpita (*Prijatelji otrok*) (1951: 59). Sprašuje se tudi, zakaj gre oče ponoči na delo. V pesmi *Moj oče je rudar* lirski subjekt pripoveduje o očetu rudarju, ki je bil rojen na kmetiji, kjer je bilo lepše življenje in idila v naravi. (1951: 65) Klopčič skozi otroško perspektivo in elementi humorja opiše svojo družino, domačo dolino in kaj se otrok uči v šoli (*O sebi*). (1951: 67)

6. 3. 3 Poetološka tema

Poetološka tema se pojavi v *Receptu za pesnika*, kjer lirski subjekt nagovarja pesnika naj piše o socialni tematiki, naj piše za male ljudi, v verzih, sočustvuje, naj ne bodo čisto enostavne pesmi. (1951: 37) V pesmi *Pesnik* opiše, da je pesnik kot otrok, ki hodi po svetu, se čudi in išče neznane poti. (1951:54)

6. 3. 4 Motiv izseljenstva in vrnitve domov

Lirski subjekt se vrne v domači kraj, med njegovo odsotnostjo so postali ljudje so bolj molčeči, hiše so postale bolj črne in v hribih je nastalo več rovov. Vendar je nekaj stvari še enakih in znanih ter sprožajo spomine na otroške igre in poznejše nesreče (*Vrnitev*). (1951: 7) Na ljudi je

psihično vplivala tudi prva svetovna vojna, v domovino pridejo umreti in tu živijo kot berači. (*Blazni France*). (1951: 9) V pesmi *Drečnik Andrej* rudar govori, da je najprej delal v rudnikih v Zasavju, nato pa je šel v tujino, kjer pa je bilo še huje kot doma (umrl je otrok, izdali so ga rojaki itd.), sedaj se je vrnil v domače rudnike in upa na boljši dan (1951: 24). Mladi se izseljujejo in matere trpijo, a hrepenenje, da se nekoč vrnejo domov in objamejo starše, ostaja (*Noč*). (1951: 29). Mati piše pismo sinu v tujini in trepeti za njim, doma je prazno, ker je odšel. Doma so revni in upa, da sin živi bolje (*Mati mi piše*). (1951: 12) Ljudje so se selili so tudi iz podeželja v rudnike, z željo bo lepšem življenju, ki se ni uresničila (*Svetilka ob rovu*). (1951: 19) Pesem *Hodim med oljke* se dogaja na Krasu in je posvečena Srečku Kosovelu, prek njega se nanaša na vse, ki so kdaj odšli v tujino in se vračali. (1951: 43) Pesem *Mary se predstavi* je samogovor deklice, ki se je z družino preselila v Ameriko in se spominja le tega, da je živela nekje ob Savi in da je bila nekoč Marica, sedaj pa je Mary. (1951: 52)

7. Tone Seliškar

7. 1 Življenje in dela

Tone Seliškar je bil rojen 1. 4. 1900 v Ljubljani, očetu strojevodju in mami delavki v tobačni tovarni. V Ljubljani je končal osnovno šolo, gimnazijo in učiteljske ter študiral pedagogiko. Učiteljeval je v Dramljah pri Celju, Št. Lovrencu, Trbovljah, Raki pri Laškem in Cerkljah na Dolenjskem. Sodeloval je pri revijah *Naša pest*, *Glas* itd. Aktiven član je tudi pri številnih družbenih organizacijah. Prav tako je bil borec NOB-ja. Umrli je leta 1969.

Na njegovo socialno usmerjeno literarno pisanje je vplivala družina, delavsko predmestje v Ljubljani, prva svetovna vojna, enoletno delo v Trbovljah in NOB. Bil je na strani delavcev, proti njihovim težkim razmeram, želel je vlivati upanje v boljše življenje in prizadeval si je za mir. Sodeloval je tudi pri Ljubljanskem zvonu, Kresu, Rdečem pilotu, Svobodi itd.

Največjo pozornost je vzbudila Seliškarjeva prva pesniška zbirka *Trbovlje* (1923), kjer je glavna tema življenje rudarjev. Druga knjiga *Pesmi pričakovanja* je bolj osebna, prisotna je tudi erotika. Verz je še vedno svoboden, knjiga bolj umirjena kot prva. *V naročju domovine* je nastala 1944 v NOB. Tematika je NOB, partizanstvo, upor in vera v zmago. Prisotni so tudi

ljudski motivi, ritem naravnani na koračnico, poslužil pa se je tudi soneta. Četrta zbirka *Pesmi in spevi* (1951) je izšla ob pesnikovi 50-letnici.

Seliškar je pisal tudi prozo: tragedijo *Kamnolom*, romane *Divji plamen*, *Nasedli brod*, kjer prikazuje družbo pred in med vojno ter po koncu in *Tržaška cesta*, kjer so drobci njegovega otroštva in zbirka črtic *Hiša brez oken*.. NOB tematika je prisotna v povesti *Tovariši* in *Ljudje z rdečim cvetom*.

Znan je tudi kot mladinski pisatelj – prvo delo je igra *Morje plaka*. V knjigi *Rudi* je prisotna socialna tematika. Najbolj znano delo je *Bratovščina sinjega galeba*. Napisal je še povesti *Gospod Hudournik*, *Janko in Metka*, *povesti Mule*, *Liščki*, *Dedek som*, roman *Posadka brez ladje*, *Indijanci in gusarji* itd. Številna mladinska dela so bila prevedena v skupno deset jezikov.

Seliškar se je ukvarjal tudi z literarno vedo in publicistiko kot literarni kritik. Za svoja dela je dobil nagrado Mladinske matice (1929), Prešernovo (1946) in Levstikovo (1949 in 1955). (Koblar 1967: 281–282)

7. 2 Pesniška zbirka Trbovlje

Leta 1923 je Seliškar izdal pesniško zbirko *Trbovlje*, ki jo je založila Slovenska socialna matica v Ljubljani. Posvečena je »sajastim bratom in sestram, ki umirajo na našem s krvjo omadeževanem planetu«.

Zbirka je napisana v svobodnem verzu in kitici, pogost je poudarek in govorniški ritem. (Zadravec 1998: 229) Prelomljen in odsekan verz daje občutek, da za človeštvo ni več rešitve, pesnik poziva k zanikanju, zavračanju tega. Pridevniki vplivajo na dojetje groze, glagoli kažejo stanja in položaje. (Zadravec 1972: 178–181) Značilna je estetika grdega, hiperbolika in drastična metaforika.² Na eni strani so podobe razpadanja, bolezni in na nasprotni strani vsečlovečanska ljubezen in človek. (Kralj1986: 174)

Komentarji kritikov ob izidu zbirke so bili, da so pesmi kot »vulkan s sveto lavo« (Stanko Majcen) ali kot »posoda, v katero je mladi pesnik vgneten ves svoj socialni obup in gnev svoje mladosti, vso svojo lepo vero v človeka, najbednejšega in najbolj poraženega na svetu.« (Fran Albreht) (Koblar 1967: 281–282)

² Te poetološke značilnosti je prevzel od Podbevška, s katerim sta skupaj ustvarjala pri Rdečem pilotu.

Motivi so iz življenja rudarjev, ujetih v rudniku in njihovih družin, žalostne podobe pokrajine, a tudi motivi revolucije. Vsebina je življenje delavca in njegove družine, otroci so imeli kruto otroštvo, v katerega so bili položeni že v zibelko, delavec pa je izkoriščen, upokojenci pa odvrženi. Vsi si žele boljših časov, žalujejo za izgubljeno mladostjo, a vedo, da se življenje ne bo izboljšalo. Pesnik močno sočustvuje z delavci, je jezen, tudi njega boli to trpljenje. Vesolje ni tako optimistično kot pri Župančiču, narava je spačena, črna in pohabljen, vzrok pa po popačeni družbeni odnosi in krivice. (Zadravec 1972: 178–181)

7. 2. 1 Družbena tema

Družbena tematika je osrednja os zbirke, osredotoča se na težko življenje delavcev in njihovih družin ter na delo v rudniku.

Življenje je težko tudi za otroke, saj so rojeni v revščino »zibka od miši oglodana« (*Dete*). (1923: 11) Tudi otroška pesem ni vesela, glasovi so robati in hripavi, črn mož celo ostro prekine njihovo pesem (*Otroška pesem*). (1923: 15) V rudarskem okolju je doma alkoholizem in nasilje, ni dovolj hrane in higiena je slaba. Želijo si lepše mladosti, hrepenijo po lepoti, v pesniški zbirki so rože pogost simbol te želje »*včasih se temno ozre, kakor da iščejo svoje mladosti [...] o gospod, ena sama tvoja roža / en sam usmiljeni poljub – pa bi jim priklical trenutek mladosti*« (*Otroci brez mladosti*). (1923: 17) Tudi doječa mati trpi, njene roke krvavijo, oblačila so strgana, mož pa je pijan in pade po tleh (*Dete*). (1923: 15) Zgarana mati trpi, ko ji jetični otrok prinese umazana oblačilom (*Mati*). (1923: 13) Hiše so natrpane »v hišah pa par sto src.« (*Podedovana nejevolja*). (1923: 19) Družine so velike, prvi otrok je zaželen, sedmi pa je že preklet od pijanega očeta, ker oče ve, da bodo še težje živeli, kot so do sedaj (*Sedmorojenčki*). (1923: 23)

Delavci delajo v težkih razmerah, v rudniku je vroče, telesa so ukrivljena (*Mati*). (1923: 13) Obraz je rumen, oči so udrte, kosti so jetične. V kolonijah je slaba higiena in velik problem tako moških kot ženske je alkoholizem (*Plačilni dan*). (1923: 21) Žene prosijo može, naj ne gredo v gostilne, a jih ne poslušajo (*Šarabanka*). (1923: 30) Mlado dekle pesnik opiše z estetiko grdega, je lepa, a črna že od rojstva (*Minca*). (1923: 33) Tudi zvečer ni miru, slišijo se lokomotive, motorji, sirene itd. (*Mrtvaški spreved prizmatičnih krst*). (1923: 27) Starejši ljudje umirajo v kletih in podstrešjih, spominjajo se mladosti, ki so ji pustili v rovih, težko so preživeli velike družine, ko pa so ostareli, so jih zavrgli (*Umirajoči starci*). (1923: 32) Najdejo se tudi drobni

trenutki sreče, pari se imajo lepo na večernem koncertu, a lirski subjekt, ki to opazuje, se zaveda, da bo naslednji dan spet prevladalo trpljenje (*Koncert*). (1923: 37)

7. 2. 2 Motivi pokrajine in okolja

Metafora za dolino je bela devica, ki lirski subjekt vabi k sebi, a ko se lirski subjekt dvigne od nje, so njegove roke in ustnice krvave, »zakaj devica je bila nagnita«, celo razpadajoča (*Zimsko jutro*). (1923: 9) Krajina je črna, temna ter stisnjena in prašna, »ozka in dolga kot morska riba« (*Šarabanka*) (1923: 30), kot crkovina nagnita, prepojena s trpljenjem; dimnika sta kot stalagmita (*Dva dimnika*). (1923: 55) Iz opisov pokrajine lahko razberemo neprijaznost okolja in težko življenje, ki se odvija v takšnem okolju. Pesnik omenja tudi poimenovanja za dele mesta, ki so ohranjena še danes – Dobrna in Žabja vas. Delavsko naselje Žabja vas izgleda kot skupek zidanih škatel, ki so druga ob drugi. Hiše so rjave in poškopljene s krvjo trpljenja, sive od izrečenih kletvic, vlažne od solz, mračne in trepetajoče od krikov otrok (*Žabja vas*) (1923: 25), zadaj so siromašne njivice, plotovi so gnili (*Vprašanje*). (1923: 35) Podobo naselja stopnjuje, delavske kolonije izgledajo kot »sprevod prizmatičnih krst«, ki jih spremlja zvok lokomotiv, motorjev, siren itd. (*Mrtvaški sprevod prizmatičnih krst*). (1923: 27) Zima ni idilična, ampak popačena, je celo kot »zlobna kreatura« (*Zimska študija*). (1923: 29)

7. 2. 3 Motivi revolucije in družbene kritike

Na steni delavske dvorane je slika Marksa, pijani delavec vzklika: »Svoboda – revolucija – smrt, mi proletarci ...« Lirski subjekt pogleda Marksa, ki na sliki le nemo opazuje (*Plačilni dan*). (1923: 21) Gospodar pride na pogreb delavca in lirski subjekt se vpraša, zakaj mrtvec ne oživi in se ne razjezi na »može v cilindrih«, ki so krivi tega trpljenja (*Pogreb*). (1923: 39) Na križu Kristus ni lep, ampak kot pošastna zver, temen ptič, ki se delavcev ne usmili, čeprav ga prosijo naj »poljubi našo dolino« (*Kristus na Klečci*). (1923: 41) Vsa zemlja se vrti v trpljenju, a lirski subjekt lahko le buta v steno in poziva zemljo, naj se razleti, polašča se ga obup zaradi krivic, ki se dogajajo na planetu (*Obup*). (1923: 45) Pesnik hrepeni po ljubezni za vse ljudi, ki je rešitev za vse slabo, a se temu krohota, ko se spomni na sedanost (*Vsečlovečanska ljubezen*). (1923: 47) Poziva človeka naj premišljuje o tem, kako narava živi v ljubezni (*Premišljevanje*). (1923: 49) Ljudje si žele pravice, a ta ni možna, če so uničili srce in ljubezen, zato naj se bratje

objamejo in ne trpinčijo med sabo (*Vstajenje*). (1923: 50) Pesnik govori v imenu vseh trpečih, ki zavračajo pa laži in hinavstvo, skupaj naj postanejo revolucionarji, svečeniki miru in ljubezni (*Pesem revolucionarjev*). (1923: 63)

8. Uroš Zupan

8. 1 Življenje in dela

Rodil se je 25. 8. 1963 v Trbovljah, kjer je obiskoval tudi srednjo šolo. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomiral iz primerjalne književnosti. Izdal je več pesniških zbirk: *Sutre* (1991), *Reka* (1993), *Odpiranje delite* (1995), *Nasledstvo* (1998), *Drevo in vrabec* (1999), *Nafta* (2002), *Lokomotive* (2004), *Jesensko listje* (2006), *Copati za hojo po Kitajski* (2008) in *Oblika raja* (2011). Piše tudi kulturološke eseje: *Svetloba znotraj pomaranče* (1996), *Pesem ostaja ista* (2000), *Pešec* (2003), *Čitanka Panini* (2007), *Rilke proti Novim fosilom* (2009), *Visoko poletje na provincialnih bazenih* (2011).

Za poezijo je prejel Nagrado slovenskega knjižnega sejma za prvenec, Zlato ptico, Nagrado Prešernovega sklada, Jenkovo in Župančičevo nagrado ter Plaketo Tončke Čeč pa tudi nekaj tujih nagrad. Živi v Ljubljani poleg pisanja pesmi in esejev tudi prevaja in se preživlja kot samostojni kulturni delavec, vodi ustvarjalne delavnice za poezijo znotraj organizacije LUD literatura. (Spletna stran LUD literature)

8. 2 Pesmi z motivi otroštva in rojstnega kraja

8. 2. 1 Sutre

Sutre so izšle leta 1991, nato pa je še leta 2002 izšla druga razširjena izdaja in še ena 2003. Začenja se s *Posvetilom rodnemu kraju*, nato pa je razdeljena v tri dele: *Amerika*, *Sutre*, *Dvanajst pesmi in Razsuti tovor*. V poglavju *Amerika* opisuje svoj prihod v Ameriko, opisuje, kaj lirski subjekt počne v New Yorku, San Franciscu, Los Angelesu, omenja osebe in dogodke iz sveta pop kulture. Razdelek se zaključí s pesmijo *Psalm – magnolije v aprilskem snegu*, kjer

lirski subjekt nagovarja očeta, želi prekiniti njun molk in mu pojasni svojo odločitev, da bo »pel pesem o svojih sanjah«, saj ne želi delati v pisarni, ampak se odločil za verze. (2002: 19)

Pesniška zbirka se začne s *Posvetilom rodnemu kraju*. Začne z opisom Trbovelj, kjer so dimniki, ki so kot kotli, kar ga spominja na preddverje Dantejevega pekla, Trbovlje pa so kot »nočnica razpotegnjene doline«. Lirski subjekt se zazre v preteklost in se sprašuje, kje je so revolucionarni umetniki, kje je Majakovski? Ni več recitacij Podbevška, prav tako ne Kosovelovih manifestov, kultura je mrtva, šlo je v »rdeče in dobilo pljučnico.« (mišljeno je, da je tu Kosovel zbolel in kmalu umrl). Pokrajina je onesnažena, vlada »delavsko človeška diktatura« strojev. Omeni Nietzscheja in njegovo znamenito geslo: »Bog je mrtev«, pesnik dodaja, da je umrl v Trbovljah, tam, kjer se je rodila revolucija. Na koncu se ustavi pri spopadu proti Orjunašem. A vendar lirski subjekt vzdikne, da je tu dom avantgarde (uspeh skupine Laibach). Pesem zaključi, da je lirski subjekt potoval v Ameriko, a miru ne najde, dom in spomine je nosil s sabo. (2002: 7)

V pesmi *Terezija* se spominja svojega otroštva v naselju Terezija. Pove, a je to naselje delavsko. Čas teče, sprašuje in nagovarja ženski subjekt in opisuje okolje v trenutku: race ob ribniku, dečka, ki se igra z žogo, oglašča se opoldanska sirena, vse to bi bila lahko znamenja sreče, sedaj pa smo utrujeni od »dirke za denarjem« in ne vemo, kaj sledi, lirski subjekt in ženska pa gresta naprej. (2002: 59)

8. 2. 2 Nasledstvo

Pesniška zbirka je izšla leta 1998 pri Študentski založbi v Ljubljani. Zbirka je sestavljena iz treh delov, označenih z rimskimi številkami in je posvečena Nataši, avtorjevi partnerici. Tematika je ljubezen, smrt, status knjige, empatičen odnos do narave. Zbirka je zelo izpovedna, kar se najbolj kaže v pesmih *Trbovlje* in *Štiriintrideset*. (Jelenkovič 1998) Osrednja pesem zbirke je *Nasledstvo*.

V pesmi *Trbovlje* lirski subjekt pravi, da je dolgo časa bežal, a sedaj se v duhu vrača. Opiše da, je šel v svet, vse je previsoko zastavil imel je visoko leteče ambicije, a je zaigral previsoke karte, bil je izgnan, razprodajal je svojo dušo in na koncu je izgubil svet. Začel se je dotikati zvezd tudi prva ljubezen je minila. Nadeva si je razne maske, da bi se zavaroval, sprejel je novo vero, a sedaj se vrača, spoznal je, kdo v resnici je. Odpor in zanikanje sta bila potrebna, da je preživel. Starša sta se postarala, živita v istem kraju. V domači hiši obuja spomine, na

pokopališču misli o prednikih, za katere čuti, čeprav jih ni poznal, da se »nadaljujejo« v njem, ko se bodo srečali, bodo nadaljevali pogovor in njegova duša bo končno cela. (1998: 19)

8. 2. 3 Nafta

Pesniška zbirka je izšla leta 2002 pri Cankarjevi založbi v Ljubljani in vsebuje 43 pesmi. Zbirka je tematsko heterogena, močna je bivanjska in izpovedna tematika, ki jo izpovedujejo motivi iz umetnostne zgodovine, poezije, religije; daje nasvete za uspešno literarno kariero, omenja imena iz sveta zabave itd. Spominja se otroštva in poletja, ki ga je preživel na bazenu in v zadnji pesmi avtor nagovarja sebe.

V pesmi *Ljubljana* lirski subjekt izpove, da ga kot nedomačina izdajata naglas in da prisluškuje nočnim vlakom, kot je to počel doma. Kljub temu, da že dolgo časa biva v Ljubljani, je tujec, ki ne ve, kam naj gre. (2002: 44)

Lirski subjekt ugotavlja, da se bo nekoč vse vrnilo, akacije, na šahtu se bo vrtelo kolo, oživeli bodo stari starši. Ugotavlja, da smrti sploh ni, sprašuje se, od kod smo ljudje, zakaj smo takšni? Spozna, da odgovora ne pozna, pomiri ga dejstvo, da je živ in se lahko spominja, njegova ustvarjalnost mu daje krila, da lahko leti kot ptica (*Resničnost postaja nevidna*). (2002: 17)

Hölderinski stolp je prispodoba za dom lirskega subjekta v Ljubljani in pove, kaj počne v njem. Svoje vsakdanje življenje postavlja ob bok pesnika Hölderina in govori o stvareh, ki rad počne in jih pesnika ne pričakujemo (kuhanje, šport itd). Ljubljanica zanj ni Neckar, to je Trboveljščica. Na igrišču vpije v zasavskem narečju: »Dej žogo. Bejž v obrambo. Njahi sulirat.« Ljudje ga sprašujejo o njihovi poeziji, sebe na televiziji ne gleda, ker ga preveč zredi. Nekoč si je želel slave, a danes uživa, da »živi v ilegali.« (2002: 21)

Pesnik ugotavlja, da smo ljudje melanholični, dotakne se tudi poetološke teme. Opiše svoje stanje, kaj ima in česa ni uresničil. Provincializem je svetovljanski, za prvega maja je pohod na Mrzlico, kjer bodo nosili majice: »Proletarci vseh dežel, združite se!« Pohodniki berejo Kapital in Sveto pismo, namesto opojnih substanc in lahkih žensk bodo: »podtaknili kakšno bombo kapitalistom [...] Spet bomo stikali glave, da bi organizirali kakšno stavko, skovali kakšno zaroto, spisali kakšne teze, kajti revolucija je permanentna in resni pesniki morajo biti v prvih bojnih vrstah.« (*Nafta*) (2002: 59)

8. 2. 4 Lokomotive

Pesniška zbirka *Lokomotive* so izšle leta 2004 pri Študentski založbi v Ljubljani. Lokomotive naj bi bili izpraznjeni prostori otroštva. V zbirki je tako preplet preteklega in sedanjega, ki je značilen tudi za pretekle pesniške zbirke, ter komičnega in žalostnega. (Jovanovski 2004: 77–95) Prisotno je zavedanje praznosti potrošne družbe, lastnega slovesa od mladosti, poetološka tema, motivi potovanja, iz umetnosti in sveta popkulture, politike, športa itn.

V pesmi *Moje univerze* omenja slavne osebe in tuje glasbenike in omeni tudi Trbovlje, da je bila Vili Fajdiga bolj popularen kot Tito, Kardelj, Dolanc skupaj, David Bowie preveč *glam* in biseksualen, Roxy music preveč sofisticirani in šmikerski itd. S primeri je želel pokazati na provincialnost mesta, mladi pa so želeli to preseči, zato so kupovali glasbo. Omeni še, da on Trbovelj ni nikoli zapustil. (2004: 12)

Lokomotive so osrednja pesem zbirke, lirski subjekt je na pokopališču lokomotiv, o njih je sanjal kot otrok. Še vedno jih ima rad, ker ga spomnijo na dom in otroštvo. Živel je v hiši pod delavskimi kolonijami, oče in ded sta ga včasih peljala gledat lokomotive na dnevni kop. Hodil je mimo rova Terezija in pečin Retja. Dnevni kop pa je bil na »skrajnem robu otroškega obzorja« in ga opiše skozi otroške oči: »V tistem času je bil to prostor v ugašanju, raztopljen v izbledelem zlatu neke dobe, ki odhaja.« Opiše ga kot pokrajino na luni kot rano in odrgnino na koži zemlje in parne lokomotive. Lirski subjekt se ne spomni več, ali je nekoč plezal po njih ali jih je zgolj gledal. Danes spet hodi po tej poti, dnevni kop je postal planota, tam so suha drevesa in zarjaveli deli bagra. »Vsa magija, ki sem jo poznal, se je spremenila / v posmrtno življenje mesta, ki ga je potopila zemlja. / Lokomotive so že zdavnaj romale v razrez. Na koncu se zgodi vedno / isto; mrtvo industrijo preraste živa trava.« Lirski subjekt ugotovi, da je star 40 let in da nikoli ne bo postal strojevodja, je pesnik in »pesem mora biti podobna stroju«. Ugotavlja, da je poezija trajnejša, nek trenutek spremeni v verze. Meni, da bi bile v enem izmed njegovih končnih prizorov ob smrti lokomotive, ob njej pa stisk dlani in »toplota tistega, ki ga je pripeljal do lokomotiv«, ki ga varuje in je vedno svetla. (2004: 22)

9. Primerjave tem in motivov

Seliškar je delal kot učitelj v Trbovljah, bil je razumevajoč opazovalec, sočustvoval je, ko opazoval trpljenje delavca, rešitev za stiske je našel v ljubezni. Klopčič, rojen v tujini, a se kasneje vrne domov, v *Plamtečih okovih* poziva k revoluciji, v *Preprostih pesmih* pa opisuje težke razmere rudarja, a manj izraža svoja občutja. V *Plamtečih okovih* pa poziva vse delavce, tudi kmete in obrtnike, medtem o se v *Preprostih pesmih* osredotoči na življenje rudarja. Zbirko je pisal v zaporu, zato so prisotni tudi motiv ječe, ki ga razširi na delavca. Tako sta zbirki *Trbovlje* in *Preproste pesmi* vsebinsko bolj podobni. V obeh prevladujejo socialni motivi: težaško delo, revščina in otroci, oropani otroštva, oče, ki ima problem z alkoholizmom in mati, ki trpi. V Zupanovi poeziji je v pesmih, ki se navezujejo na Trbovlje, najpogostejši motiv avtorjevega otroštva.

V *Trbovljah* sem našla glavne tri skupine tem in motivov: družbeno temo, motive pokrajine in okolja ter motive revolucije in družbene kritike. Medtem ko v *Preprostih pesmih* namesto pokrajine in okolja, motiv izseljevanja in vrnitve domov ter poetološko temo, ki jo najdemo tudi pri Zupanu. Pri njem tudi najdemo opise pokrajine, podobe, ki ga spominjajo na otroštvo (kolonije, predeli mesta, domača hiša), medtem ko je pokrajina pri Seliškarju obarvana s pridevniki in metaforami, ki kažejo na revščino in onesnaženost okolja.

Izseljevanje je pogosta tema v Klopčičevih *Preprostih pesmih*, že v prvi pesmi pove, da se vrača v domači kraj. Mladi se selijo v tujino in matere jokajo za njimi, selijo se kmetje iz idiličnega podeželja v rudnike, kjer je težaško življenje. Uroš Zupan se je preselil v Ljubljano, potoval po svetu, a rojstni kraj ga je povsod spremlja. Celo bežal je, se soočil s svetom, ki ga je utrdil, sedaj pa se vrača v duhu, želi se spraviti z očetom. V Ljubljani se počuti tujec, govori še vedno v narečju in »prisluškuje nočnim vlakom«.

Zupan je bil rojen leta 1961 v času socializma, ko so se razmere v rudarstvu izboljšale, njegov oče pa je delal v pisarni. Omenja nekdanje delavske kolonije, opisuje kraj, najbolj nazorno v *Posvetilu* v prvi pesniški zbirki. Kraj nosi s sabo, tudi ko se je preselil v Ljubljano, ga je vedno nosi s sabo; lokomotive so zarjavele, niso stroj, težaško delo rudarjev so le otroški spomin, a njegova družina tega ni izkusila. Bezgovi cvetovi se ne navezujejo na revščino delavcev kot pri Seliškarju in njihovo željo po lepoti, ampak so spomin na domačo hišo in starša. Revolucija in proletarstvo se tudi omenita njegovi poeziji, ko omenja pohod na Mrzlico prvega maja in v

Posvetilu. Omeni tudi zaprtost regije in kako so mladi ta provincializem presegali, v pesmi *Moje univerze* nakaže, da kraj ni bil odprt za svetovne trende (David Bowie, Roxy music).

Pri Seliškarju se pojavijo se tudi krščanski motivi – bog, ki ničesar ne ukrene, le nemo gleda dogajanje, pri Klopčiču pa je bog izenačen z delom. Zupan pa v pesmi *Posvetilo rodnemu kraju* vzklikne, da je bog mrtev in doda, da je umrl v Trbovljah, tam kjer se je »neštetokrat povila revolucija«.

10. Zaključek

Pesništvo socialnega realizma bi bilo danes še vedno aktualno v državah, kjer je pomembna panoga industrija. Kako je danes v Evropi, v postindustrijskih državah, kjer je težkega fizičnega dela manj, a kapitalizem delovno silo izkorišča na druge načine. Bi bila tudi danes možna socialna revolucija? Levičarske stranke so po Evropi vedno glasnejše in uspešne (na primer v Grčiji). Ali bi se le zgolj zamenjali upravljalci kapitala pod pretvezo socialnosti. Nekoč je estetika grdega predramila bralca, kaj pa bi ga danes, ko mediji tekmujejo v šokantnosti? Morda pa, če bi rudarsko vsebino zamenjali z aktualnimi temami, kot so brezposelnost, minimalna plača itd. in obdržali pozivni slog pesništva socialnega realizma, lahko rekli, da je ta poezija še vedno aktualna.

Zasavje je še vedno uporno in alternativno, čeprav je premogovništvo zamrlo in s tem tudi stavke, so Trbovlje rojstni kraj glasbene skupine Laibach, ki se omenjajo tudi v ZDA in imajo koncerte v Severni Koreji. Danes pa se vzpostavlja Vizualna akademija Trbovlje (VAT), uspešna je tudi plesna skupina En knap, ki je edini stalni ansambel za sodobni ples v Sloveniji. V regiji je tudi živahna alternativna glasba, pogosti so koncerti metal, rock in pank zasedb.

Klopčič piše o selitvah s podeželja v rudnike, danes je rudnik v Trbovljah še v zapiranju oziroma premog se ne koplje več, a prav tako je zamrla industrija v revirjih, na mestih nekdanjih tovarn so »zrastle« diskontne trgovine, kjer parkirni prostori nikoli niso prazni. V regiji je visoka brezposelnost, železniška postaja okoli šeste ure zjutraj pa je polna dnevnih migrantov. Morda je socialna in gospodarska slika v Zagorju boljša, saj je mesto manj vezano na industrijo, gotovo pa je občina zelo uspešno sanirala okolje.

Zupan se preselil v Ljubljano, Zasavje je še vedno regija odseljevanja, predvsem mladi ne vidijo perspektive. Nekoč »zlobna kreature«, kjer ni bilo miru niti ponoči, je danes tiha in zaspana dolina tudi podnevi. Ljudje tožijo po časih socializma, (stranke z delavskim programom imajo v Zasavju zagotovljen uspeh), ko je bil delavec kralj, morda pa Zasavje potrebuje kakšnega novega poeta, da predrami ravnodušno prebivalstvo, kot sta nekoč to počela Klopčič in Seliškar, navsezadnje v regiji živi najbogatejši Slovenec, iskre upanja pa so mlada manjša podjetja, ki pa se počasi krepijo in pa mi, mladi Zasavci, zato srečno, Črni revirji!

11. Viri in literatura

Irena IVANČIČ LEBAR, 2001: *Zasavski premogovniki danes in nikoli več*. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje.

Miran KALŠEK, Čas od XIX. Stoletja do druge svetovne vojne 1941. Nevenka Hacin, et al., *Srečno Črne doline*. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje, 2001; 147–151.

Mile KLOPČIČ, 1984: *Plamteči okovi*. Ljubljana: DZS.

--, 1951: *Preproste pesmi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Lado KRALJ, 1986: *Ekspresionizem*. Ljubljana: DZS.

France KOBLAR, 1967: Seliškar, Tone (1900–1969). SBL. *Slovenska biografija*. Na spletu

Jana MLAKAR ADAMIČ, Ekonomski in socialni položaj prebivalstva. Nevenka Hacin, et al., *Srečno Črne doline*. Trbovlje: Zasavski muzej Trbovlje, 2001. 77–102.

Janko OROŽEN, 1980: *Zgodovina Zagorja ob Savi I*. SZDL: Zagorje ob Savi.

Roman ROZINA, 2005: *Zadnji šiht: 250 let rudnika Zagorje*. Zagorje ob Savi: Regionalni center za razvoj.

Tone SELIŠKAR, 1923: *Trbovlje*. Ljubljana: Slovenska socialna matica.

Spletna stran skupine En knap Dostopno: 2. 9. 2015.

Spletna stran LUD literature. Dostopno: 2. 9. 2015.

Spletna stran Portala energetika. Dostopno: 2. 9. 2015.

Spletna stran Urbanističnega inštituta Republike Slovenije. Dostopno: 2. 9. 2015

Spletna stran portala energetika. Dostopno: 2. 9. 2015.

Franc ZADRAVEC: Poimenovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama. *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnost, 1987 (Obdobja 7). 13–35.

--, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva VI*, Ekspresionizem in socialni realizem. Maribor: Obzorja.

--, 1998: *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.

Uroš ZUPAN, 1998: *Nasledstvo*. Ljubljana: Študentska založba.

--, 2002: *Nafta*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

--, 2002: *Sutre*. Ljubljana: Založba in tiskarna Dušana Cunjaka.

--, 2004: *Lokomotive*. Ljubljana: Študentska založba.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 2. september 2015

Tanja Senica

Izjava kandidatke

Spodaj podpisana Tanja Senica izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis: